

ЎЗБЕК МИЛЛИЙ МЕНТАЛИТЕТИДА МИЛЛИЙЛИК ВА УМУМБАШАРИЙЛИК БИРЛИГИ

Тоҳир ҚУРБОНОВ
*Қарши давлат университети доценти,
фалсафа фанлари номзоди*

Таянч тушунчалар: *миллат, миллийлик, миллий менталитет, умуммиллийлик, умумбашарийлик, миллийлик ва умумбашарийлик бирлиги, миллий урф-одатлар, миллий анаъаналар, миллий қадриятлар, умумбашарий қадриятлар.*

Мамлакатимиз Президенти Шавкат Мирзиёев 2017 йилнинг 19 сентябрида Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 72-сессиясида сўзлаган нутқи мазмундорлиги ва аҳамияти, биз яшаётган мураккаб даврнинг энг долзарб мавзуларини қамраб олганлиги билан ажралиб туради.

Президентимиз БМТ юксак минбаридан туриб, “Жамиятимизда сиёсий фаоллик ортиб бораётганлигини, барча соҳаларда чуқур ислоҳотлар амалга оширилаётганлигини таъкидлаб, - улардан кўзланган мақсад – “Инсон манфаатлари ҳамма нарсадан устун” деган, оддий ва аниқ-равшан тамойилни амалга ошириш устувор аҳамиятга эга демократик давлат ва адолатли жамият барпо этишдан иборат”, дея барчанинг эътиборини мамлакатимизда изчил олиб борилаётган тизимли ислоҳотларга қаратди.

Шунингдек, “Инсон манфаатлари ҳамма нарсадан устун”, “Халқ давлат идораларига эмас, давлат идоралари халқимизга хизмат қилиши керак”, “Халқ бой бўлса, давлат ҳам бой ва қудратли бўлади”, деган шиорлар нуфузли халқаро анжуман иштирокчиларига катта қизиқиш уйғотди. БМТнинг Ёшлар ҳуқуқлари тўғрисидаги халқаро конвенциясини тайёрлаш, Бош Ассамблеянинг “Маърифат ва диний бағрикенглик” деб номланган махсус резолюциясини қабул қилиш бўйича таклифлари ҳам барчанинг диққат-эътиборини тортди.

Шуни алоҳида қайд этиш лозимки, бу ғояларнинг ижтимоий моҳияти, илмий-назарий қиммати ва аҳамияти нақадар беқиёс экани бугун, вақт ўтиб, ўз ифодасини топмоқда. Ҳеч муболағасиз, яна бир ўта муҳим жиҳат шундаки,

мамлакатимизда ҳуқуқий демократик давлат, фуқаролик жамияти барпо этиш йўлида аввалбошданок асосий устувор йўналишларга айланган масалалар – тинчлик ва барқарорликни сақлаш, миллатлараро ҳамжиҳатликни асраш, аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш, иқтисодий тубдан ислоҳ этиш, миллий армияни шакллантириш - *Ҳарбий соҳадаги ислоҳотларимизнинг самарасини ошириш мақсадида янгидан қабул қилинаётган Мудофаа доктринаси муҳим роль ўйнайди*, суд-ҳуқуқ тизимини янги асосда барпо этиш - *2018–2021 йилларда жиноят ва жиноят-процессуал қонунчиликни ривожлантириш концепциясини қабул қилишимиз, инсон манфаати, ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш, ижтимоий-сиёсий ҳаётни эркинлаштириш, аҳоли саломатлиги - “Ақлли тиббиёт” ва “Ягона тиббий ахборот маркази” концепцияларини ўз шароитимизга мослаштириб татбиқ этишимиз, илм-фан, таълим-тарбия - ёш авлодни ҳар томонлама соғлом ва баркамол этиб тарбиялаш борасидаги ишларимизни янги босқичга кўтариш мақсадида “Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида”ги қонунни янги таҳрирда қабул қилиниши*, маданият ва спорт жабҳаларига эътибор қаратиш, жаҳон ҳамжамиятидан муносиб ўрин эгаллаш каби кўпдан-кўп долзарб вазифалар мустақиллигимизнинг янада мустаҳкамлашга қўйилаётган қадамлар Президентимизнинг ҳар бир чиқишларида ўз ифодасини топа бошлади.

Давлатимиз раҳбари томонидан яна бир муҳим масала миллатимизга хос азалий яқин қўшничилик ҳамда ўзаро ҳурматга асосланган муносабатларга катта эътибор қаратилди. Бунинг азалий натижаси айни пайтда қўшни давлатлар билан дўстона алоқалар изчил йўлга қўйилаётганида яққол кўринади. Сўнгги даврда ўзаро ишонч ошди, савдо-иқтисодий, маданий алоқалар янада ривожланмоқда. Пировардида эса, миллат ва миллатлараро муносабатларни яхшилашга эришилади.

Миллат ва миллатлараро муносабатлар жамият ҳаётида катта ўрин эгаллайди. Миллий ривожланишни ва миллатлараро муносабатларни барқарор такомиллаштириб бориш кўпмиллатли ҳар қандай давлат учун

муҳим амалий аҳамиятга моликдир. Республикамизда инсонпарвар, демократик жамият қуриш учун авж олган ҳозирги шароитда миллатлараро маданиятни янги босқичга кўтармоқ учун одамлар миллий онгни ва умуминсоний кадриятларни, айниқса байналмилал ҳис-туйғуларни шакллантириш муҳим аҳамиятга моликдир. Бунинг учун эса энг аввало, миллийлик ва байналмиллийлик орасидаги диалектик алоқадорлик механизмини тўла тушуниб олмоқ даркор.

Миллийлик деганда, энг аввало, ўз миллатини улуғлаш ва уни ҳимоя қилиш, миллий ғурур ва нафсоният туйғусини ўзининг тили, адабиёти, маданияти ва санъати, дини, тарихи ва урф-одатлари, барча маънавий кадриятларни кадрлаш, ўзи туғилиб вояга етган она диёрини ардоқлаш, унинг табиати, дарё ва кўллари, мусаффо осмони билан фахрланиш тушунилади. Байналмиллийлик бошқа миллат ва элатлар манфаатини ҳамиша эътиборга олиш уларнинг тили, адабиёти, маданияти, санъати, тарихи, дини, урф-одатларини ҳимоя қилиш, кадрлай билиш демакдир. Бошқача қилиб айтганда, бисотида байналмиллийлик туйғуси бўлган инсон дастлаб ўз миллати ёки элатининг миллий кадриятларини ўзлаштириб олади. Миллий кадриятларни ўзлаштириш орқали бошқа миллат ва элат яратган умуминсоний кадриятларни, яъни инсоният яратган барча илғор прогрессив кадриятларни ўзлаштиради.

Миллийлик ва байналмиллийлик инсон фаолиятининг бир иккинчиси билан диалектик алоқадор бўлган энг муҳим ҳис ва туйғулардир. Бу икки ҳислат икки даражада бири иккинчисисиз яшай олмайди, мавжуд ҳам бўла олмайди. Инсон фаолиятидаги бу икки туйғунинг бири кучсизланса иккинчиси ҳам дарҳол заифлашади. Лекин шуни алоҳида таъкидлаш зарурки, байналмиллийликнинг заминида миллий онг ётади. Чунки инсонда миллийлик туйғуси бўлмаса, у ўзининг қайси миллат элатга мансублигини ҳис қила олмаса, ўша миллат ёки элатнинг иқтисодий, сиёсий, маданий манфаатларини тушуниб етмаса, уни ҳимоя қила билмаса, урф-одатлари ва

расм-русумларига риоя қилмаса, маданияти, тили, адабиёти ва тарихидан йироқ бўлса, бундай киши чинакам байналмилалчи бўла олмайди.

Маълумки миллий муносабатлар ижтимоий муносабатларнинг ажралмас қисмидир. Шунинг учун ҳам миллий ва миллатлараро муносабатларда ижтимоий ҳаётимизнинг иқтисодий, сиёсий, маданий-маънавий ва бошқа соҳаларида руй бераётган ўзгаришлар, қийинчиликлар, зиддиятлар ўз аксини топмай қолмайди. Ҳар қандай ривожланишга зиддиятлар хосдир. Бинобарин ўзаро миллий муносабатлар ривожи учун ҳам муқаррардир. Энг муҳим, зиддиятларни юзага келтириб турадиган жихатларни кўра билиш, ҳаёт ўртага қўядиган саволларга ўз вақтида тўғри жавоб топиб бериш зарур. Афсуски, ўтмишда миллий сиёсатнинг ютуқлари ҳақида керагидан ортиқча даражада гапирилса, аммо мазкур соҳадаги жиддий камчиликлар, бузилишлар, хатолар, муаммолар ҳақида лом-лум дейилмади, жиддий қийинчиликларни кўриб кўрмасликка олинди.

Совет ҳокимияти йилларида амалга оширилган тарбиявий-мафкуравий ишларимизда байналмиллийлик миллийликдан ажратиб қўйилган. Зўр байналмиллийлик ҳақида гапирдигу, миллий ғурур ҳақида лом-лум демадик. Умумтаълим мактабларининг дастурида миллий маданиятни, миллат тарихини, миллий тилни ўқитишга эътибор берилмади. Натижада йигит ва қизларимизнинг кўпчилиги миллий кадриятларимиздан бенасиб бўлиб вояга етдилар.

Тоталитар давлат узоқ йиллар бир томонлама олиб борган тарбиявий-мафкуравий ишлари, яъни миллийликка асосланмаган, миллийликдан ажралган байналминал тарбия оқибатида одамларнинг миллий манфаатлари поймол қилинди, миллий ғурур буғиб қўйилди.

Мамлакатимиз биринчи Президенти Ислон Каримов таъкидлаганидек, СССРда коммунистик мафкуранинг энг муҳим мақсади - аҳолини байналмиллаштириш ҳамда марказнинг “совет халқи” деган ўзига хос социал бирликни шакллантириш ғоясини ошириш чоғида барча миллий хусусиятлари асосий тўсиқ ҳисоблангани сир эмас.

Миллий масалани ҳал қилишнинг жирканч кўрсаткичларидан яна бири шу бўлдики, иложи борича миллатларни бир-бирига зўравонлик билан қўшиб юбориши ҳам амалга оширилди. Таниқли этнограф С.И.Брукнинг келтирган маълумотларига кўра, 1926 йилда ўтказилган аҳоли руйхати бўйича собиқ совет ҳудудида 194 та этник бирлик яшаган бўлса, бу кўрсаткич 1970 йилда 101 тага тушиб қолди. Ўз-ўзидан кўриниб турибдики, улар катта миллатларга қўшиб юборилса, оқибатда улар ўз она тиллари, урф-одатлар, анъаналари ва кадриятларидан аста-секинлик билан маҳрум бўлган.

Собиқ тоталитар совет давлати СССР ҳудудида ягона тилни шакллантириш миллий маданиятлар ўрнига ягона маданият вужудга келтириш борасида ҳам катта ишларни амалга оширди. Айниқса тил соҳасида олиб борилган сиёсатда рус тили расмий тилга айланиб борди ва кукларга кўтариб мақталди. Аммо ўз она тилини эсдан чиқариб ўзлигини юқотиб манқуртга айланиб бораётган миллатлар ҳақида ҳеч қаерда гапирилмас ва ёзилмас эди.

Миллий ривожланишни ташкил қилиш ва миллатлараро муносабатларни такомиллаштириш собиқ тоталитар совет давлати олиб борган сиёсат назарий жиҳатдан яроқсиз эканлигини ҳаёт тасдиқлади.

Бундай фарқли равишда миллий ривожланиш ва миллатлараро муносабатларни такомиллаштириб боришдаги дунёнинг кўпгина ривожланган мамлакатларида тўпланган тажрибалар шундан иборат-бўлдики, бу мамлакатларнинг кўпчилигида ҳар бир миллатнинг сонидан қайтий назар ривожланиш учун ишлаб чиқилган ҳуқуқий жиҳатлар реал ҳаётда амалга оширилишига катта эътибор берилди. Миллий эҳтиёжларнинг мунтазам равишда қондирилиб борилиши асосида давлатлар ўз атрофида табиий равишда турли миллат ва элат вакилларини бирлаштиради ҳамда демократик фуқаровий жамият қуришга эришдилар.

Миллий ва миллатлараро муносабатлар масаласида йўл қўйилган ҳато ва камчиликлар қандай салбий оқибатларга олиб келганлигини билиш, миллий масалада келажакда бундай вазиятлар такрорланишига йўл

кўймаслик учун уларни келтириб чиқарган ва ривожлантириб юборган сабабларни кенг ва атрофлича идрок қилиш мақсадга мувофиқдир. Ҳозирги куннинг асосий вазифаси миллий масалада ўтмишда рўй берган нуқсон ва камчиликларни санаб ўтишдангина иборат бўлмай, балки бугунги куннинг вазифалари ва келажак ҳақида илмий асосда аниқ-равшан, фикр юритишдир.

Миллий муносабатларни янада такомиллаштиришда барча миллат ва элатлар ўртасидаги дўстликни кучайтириш, уларнинг ҳамкорлигини мустаҳкамлаш катта аҳамият касб этади. Ҳозирги вақтда мавжуд бўлган ҳар бир миллий маданиятдаги ижобий ютуқлар, фойдали томонларни доимий равишда ўрганиб, уларни кенг ва атрофлича фойдаланиш миллий маданиятларни ўзаро бойитишнинг, кишиларни байналминал руҳда тарбиялашнинг зарур йўлларида ҳисобланади.

Кишиларни байналминал руҳда тарбиялашда турли халқлар ўртасидаги дўстликни, ҳамкорликни ривожлантиришда инсоният маданиятининг таркибий қисми бўлган турли тилларни мукамал эгаллаш катта аҳамият касб этади. Ҳар бир тил халқнинг маънавий бойликларини чуқурроқ эгаллаб олиши, миллатлар ва халқларнинг ҳаёти, тарихи, маданияти ва психологиясини чуқур тушуниб олиш учун муҳим ўринга эга, шунингдек жаҳон миллатлари ўртасидаги дўстликни, ҳамкорликни мустаҳкамлаш ва ривожлантиришда бошқа хорижий тилларни билиш катта аҳамият касб этиши ҳаммамизга аён.

Маълумки ота-боболаримиз бир неча чет тилларни, жумладан, араб, форс, санскрит, лотин, юнон ва бошқа тилларда нодир асарлар ёзиб қолдиришган. Умуман, ҳар бир кўпмиллатли давлатнинг мустақил ишлаб чиқилган миллий сиёсий концепцияси бўлиши шарт.

Давлатнинг фаолиятида амалга ошириладиган миллий сиёсат ҳар бир миллатнинг ўз тақдирини ўзи белгилаши, миллатларнинг тенг ҳуқуқлигини таъминлаш миллатлараро муносабатларни ҳисобга олиш, бир миллатлик, маҳаллийчилик, шовинизм ва миллатчиликни назарда тутати.

Хулоса қилиб айтганда, профессор А.Чориев таъкидлаганидек: “Давлат мафкурасининг асосини ташкил этувчи умуммиллий, умумдавлат ғоясининг бўлиши тарихий заруратдир. Чунки, ҳар қандай давлат шароитида ҳам унинг турли миллат ва элатларга, маслак ва манфаатларга мансуб фуқаролари учун умумий ғоя зарур. Ягона давлат ҳудудида яшовчи барча миллатлар ва элатлар манфаатига мос тушувчи умуммиллий, умумдавлат ғояси бўлмаса, кўпмиллатли давлат шароитида у ёки бу миллат манфаати оёқ ости бўлади.

Худди шунинг учун ҳам турли миллат ва элатлар яшаётган Ўзбекистон шароитида барча миллат ва элатларнинг миллий манфаатига мос тушувчи умуммиллий ғоя уларни нурафшон келажак - инсонпарвар, демократик жамият қуришдек олийжаноб мақсад атрофида бирлаштиради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947 сонли Фармони.
2. Мирзиёев Ш.М. - Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурагимиз мавзусидаги Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимига киришиш тантанали маросимида бағишланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисидаги нутқи. – Т.: - Ўзбекистон, 2016. – 56 б.
3. Мирзиёев Ш.М. - Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 25 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. – Т.: - Ўзбекистон, 2017. – 48б.
4. Мирзиёев Ш.М. – Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси.- Тошкент. Халқ сўзи. 2017 йил 23 декабр. (2017 йил 22 декабр).
5. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. – Т.: - Ўзбекистон. – 2017. – 102б.
6. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурагимиз. – Т.: - Ўзбекистон, 2017. – 488 б.
7. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.: - Маънавият, 2008.–176 б.
8. Каримов И.А. Она юртимиз бахти иқболи ва буюк келажак йўлида хизмат қилиш – энг олий саодатдир. –Т.: - Ўзбекистон, 2015. – 302 б.
9. Хоназаров Қ. Миллий менталитет-тараққиётомили. //Мулоқот.- 2000-, №3.-,Б. 3.
10. БекмуродовМ. Ўзбек менталитети. Тошкент. 2001.- 95 б.

РЕЗЮМЕ

Мақолада ўзбек миллий менталитетида миллийлик ва умумбашарийлик бирлигининг намоён бўлиши хусусиятлари баён этилади. Ҳозирги замон цивилизациясининг ўзбек миллий менталитетига таъсири таҳлил қилинади. Ўзбек халқининг ижтимоий тараққиётга хизмат қиладиган урф-одатлари, анъаналари, қадриятлари илмий асосда ўрганилган.

Ключевые понятия: *нация, национальное, узбекский национальный менталитет, общенациональное, общечеловеческое, единство национального и общечеловеческого, национальные традиции, национальные обычаи, национальные ценности, общечеловеческие ценности.*

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются особенности проявления единства национального и общечеловеческого в национальном менталитете узбеков. Анализируется влияние современной цивилизации на национальный менталитет. С научной позиции изучаются традиции, обряды и ценности узбекского народа, которые могут послужить ускорению социального развития.

Basic conceptions: *nation, nationality, national mentality, collective, humanism, unit of nationality and humanism, national customs, traditions, national values, humanistic values*

ANNOTATION

In this article it is considered features of manifestation unit of nationality and hymanism in Uzbek national mentality. Effect of current civilization to Uzbek national mentality is discussed. It is studied scientifically national customs and traditions, outlook and meditation that serve for our national progress.